

भारतीय महिला क्रिकेट समानतेकडून सन्मानाकडे

डॉ. सुवर्णा देवळाणकर

उपप्राचार्य व शारीरिक शिक्षण शिक्षिका
सेंट मिरा महाविद्यालय, पुणे

महिला आणि पुरुष क्रिकेटपटूंना समान मानधन देण्याचा ऐतिहासिक निर्णय बीसीसीआयने २०२२ मध्ये जाहीर केला. हा निर्णय किती महत्त्वाचा होता, याची प्रचिती भारतीय महिला क्रिकेट संघाने २०२५ मध्ये विश्वकरंडक जिंकून देशाला अभिमानाने दिली. या विजयानंतर भारतातील महिला क्रिकेट अधिक बळकट आणि वृद्धिंगत होत असल्याबाबत कोणतीही शंका राहिलेली नाही. भारताचा दबदबा अधिक भक्कम झाला आहे.

भारतात क्रिडा क्षेत्रात महिलांची लोकप्रियता, ग्लॅमर आणि आर्थिक लाभ वाढत आहेत; परंतु पुरुष क्रिकेटपटूंच्या तुलनेत महिलांच्या मानधनाचा मुद्दा अद्यापही प्रलंबित होता. २०२२ मध्ये भारताचा पुरुष संघ आयसीसी टी-२० विश्वचषकासाठी ऑस्ट्रेलियात असताना क्रिकेट नियामक मंडळाने स्त्री-पुरुष समानतेकडे वाटचाल करणारा मोठा निर्णय घेतला. महिला आणि पुरुष क्रिकेटपटूंना समान मानधन देण्याचा. त्या वेळी अध्यक्ष रॉजर बिन्नी, सचिव जय शहा आणि उपाध्यक्ष राजीव शुक्ला यांच्या समितीने घेतलेल्या या निर्णयाचे सर्वत्र स्वागत झाले. या निमित्ताने महिलांच्या क्रिकेटकडे प्रथमच गंभीरतेने पाहिले जात असल्याचे स्पष्ट दिसून आले. न्यूझीलंडनंतर असा निर्णय घेणारा भारत हा दुसरा देश ठरला. महिला क्रिकेट तसेच एकंदरीत भारतीय क्रिकेटच्या प्रगतीसाठी हा निर्णय अत्यंत मोलाचा होता.

भारतामध्ये महिला क्रिकेटची स्थापना इतर देशांच्या तुलनेत उशिरा झाली. इंग्लंड संघ प्रथम १९३३ मध्ये लीसेस्टर येथे द रेस्ट विरुद्ध खेळला आणि त्यांनी १९३४-३५ मध्ये ऑस्ट्रेलियाचा पहिला आंतरराष्ट्रीय दौरा केला. डिसेंबर १९३४ मध्ये इंग्लंड आणि ऑस्ट्रेलिया दरम्यान पहिला महिला कसोटी सामना खेळला गेला. भारतात महिला क्रिकेट संघटनेची स्थापना १९७३ मध्ये झाली. त्यामुळे आंतरराष्ट्रीय स्तरावर ठसा उमटवण्यासाठी भारतीय महिलांना अधिक काळ संघर्ष करावा लागला. या कालावधीत महिला क्रिकेटपटूंनी कठोर मेहनतीने देशाचे नाव उज्ज्वल केले, तरीही त्यांना बोर्डाची मान्यता आणि आवश्यक सुविधा मिळवण्यासाठी अनेक वर्षे प्रतीक्षा करावी लागली.

२००५ मध्ये महिला संघाने प्रथमच जागतिक स्पर्धेच्या अंतिम फेरीत मजल मारली; पण त्या वेळी या कामगिरीची पुरेशी दखल घेतली गेली नाही. २०१७ च्या विश्वचषकात महिला संघाने उत्कृष्ट कामगिरी करून अंतिम फेरी गाठली. जरी संघाला विजय मिळवता आला नाही, तरी देशव्यापी जनमानसात महिला क्रिकेटविषयीचा दृष्टिकोन सकारात्मक बनला. माध्यमांतील चर्चेमुळे महिला क्रिकेटची लोकप्रियता वाढली आणि त्याच्या विकासाची खरी सुरुवात झाली.

समान मानधन आणि भारतीय महिला क्रिकेटचा विकास

२०१८ मध्ये बीसीसीआयने प्रथमच काही महिला खेळाडूंना करारबद्ध केले ही ऐतिहासिक घटना होती. तरीही समान मानधनाचा मुद्दा प्रलंबितच राहिला होता. अखेर २०१९ मध्ये भारतीय क्रिकेट बोर्डाने महिला कर्णधार आणि प्रशिक्षकांना वार्षिक चर्चासत्रात आमंत्रित करून त्यांच्या भूमिकेला योग्य मान्यता दिली. गेल्या अनेक वर्षांत प्रथमच महिलांना या महत्त्वपूर्ण चर्चांमध्ये सहभागी करून घेण्याचा पायंडा पडला.

त्याच वर्षीच्या एका बैठकीत महिला खेळाडूंना पुरुषांइतकाच करार मिळावा, अशी मागणी झाली. मात्र पुरुष आणि महिला क्रिकेटच्या दर्जातील फरकामुळे तसे लगेच शक्य नसल्याचे स्पष्ट करण्यात आले. तरीही महिला क्रिकेटपटूंच्या सातत्यपूर्ण कामगिरीमुळे हा बदल अपरिहार्य बनत होता.

शेवटी २०२२ मध्ये बीसीसीआयने महिला क्रिकेटची दखल घेऊन स्त्री-पुरुष समान मानधनाचा ऐतिहासिक आणि न्याय्य निर्णय घेतला. हा बदल अचानक नव्हता, मागील अनेक वर्षांत महिला क्रिकेटपटूंनी उत्कृष्ट खेळातून बीसीसीआयला पावले उचलण्यास भाग पाडले. तरीही भारतात महिला क्रिकेटला अपेक्षित लोकप्रियता, राष्ट्रीय स्तरावर खेळाडूंची ओळख व स्थानिक पातळीवरील प्रतिसाद मिळण्यात अनेक अडथळे होते.

समान मानधनाच्या निर्णयामुळे महिला क्रिकेटला नवसंजीवनी मिळाली. क्रिकेट हा देशातील सर्वांत लोकप्रिय खेळ असल्याने त्यात स्त्री-पुरुष समानता आणण्याच्या दृष्टीने बीसीसीआयचे हे धाडसी पाऊल अत्यंत प्रशंसनीय मानले गेले. स्थानिक

पातळीवर महिला क्रिकेटकडे अधिक लक्ष आणि आर्थिक पाठबळ मिळू लागले. त्यामुळेच महिला क्रिकेट अधिक वृद्धिंगत झाले.

विश्वचषकात भारतीय महिला संघाचा प्रवास

१९७३ : आयसीसी महिला एकदिवसीय विश्वचषकाचा पहिला हंगाम इंग्लंडमध्ये खेळवण्यात आला होता, परंतु भारतीय संघ सहभागी झाला नव्हता.

१९७८ : भारताने या स्पर्धेचे आयोजन केले होते, परंतु पहिल्या विश्वचषकात संघाची कामगिरी निराशाजनक होती, त्यामुळे त्यांचा प्रवास गट टप्प्यात संपला.

१९८२ : न्यूझीलंडने आयोजित केलेल्या त्या स्पर्धेत, भारताने आपला पहिला विश्वचषक विजय नोंदवला आणि डायना एडलजीच्या नेतृत्वाखाली आपली ताकद दाखवण्याचा प्रयत्न केला, परंतु येथेही संघ गट टप्प्याच्या पुढे प्रगती करू शकला नाही.

१९८८ : महिला विश्वचषक ऑस्ट्रेलियामध्ये आयोजित करण्यात आला होता, परंतु भारतीय संघ सहभागी नव्हता.

१९९३ : इंग्लंडमध्ये झालेल्या स्पर्धेच्या राउंड रॉबिन टप्प्यात भारत चौथ्या स्थानावर राहिला. तोपर्यंत विश्वचषकात संघाची ही सर्वोत्तम कामगिरी होती.

१९९७ : भारताने दुसऱ्यांदा या जागतिक स्पर्धेचे आयोजन केले आणि त्यांनी ऑस्ट्रेलियाकडून पराभव पत्करावा लागला.

२००० : न्यूझीलंडमध्ये झालेल्या स्पर्धेत भारत पुन्हा एकदा उपांत्य फेरीत पोहोचला, परंतु त्यांना तेथे न्यूझीलंडकडून पराभव पत्करावा लागला.

२००५ : दक्षिण आफ्रिकेने आयोजित केलेल्या स्पर्धेत भारत पहिल्यांदाच विजेतेपदाच्या सामन्यात

पोहोचला. तथापि, मिताली राजच्या नेतृत्वाखालील संघाला ऑस्ट्रेलियाकडून पराभव पत्करावा लागला. २००९ : पहिले जेतेपद मिळवण्याच्या प्रयत्नात असलेला भारत तिसऱ्या स्थानाच्या प्ले ऑफ मध्ये ऑस्ट्रेलियाकडून पराभूत झाला.

२०१३ : भारताने तिसऱ्यांदा विश्वचषक स्पर्धेचे आयोजन केले, परंतु या वेळी संघ सुपर सिक्स टप्प्यांत पोहोचू शकला नाही, चार संघांच्या गट 'अ' मध्ये शेवटच्या स्थानावर राहिला.

२०१७ : भारत दुसऱ्यांदा अंतिम फेरीत पोहोचला, परंतु या वेळीही मिताली राजच्या नेतृत्वाखालील संघ विजेता बनू शकला नाही, लॉर्डस्वर खेळल्या गेलेल्या अंतिम फेरीत इंग्लंडकडून पराभव पत्करावा लागला.

२०२२ : न्यूझीलंडने आयोजित केलेल्या विश्वचषकात भारताची कामगिरी निराशाजनक होती, संघ उपांत्य फेरीत पोहोचण्यात अपयशी ठरला.

२०२५ : घरच्या मैदानावर झालेल्या स्पर्धेत दक्षिण आफ्रिकेला हरवून अनेक वर्षांच्या प्रतीक्षेचा अंत केला.

भारतीय महिला संघाने ५२ वर्षांचा विजेतेपदाचा दुष्काळ संपवला

नवी मुंबईतील डी. वाय. पाटील स्टेडिअमवर २ नोव्हेंबर २०२५ रोजी इतिहास रचला गेला. २०२५ च्या महिला एकदिवसीय विश्वचषक स्पर्धेच्या अंतिम सामन्याला पावसामुळे दोन तास उशिरा सुरुवात झाली. दीर्घ प्रतीक्षेनंतर, दक्षिण आफ्रिकेने नाणेफेक जिंकून प्रथम क्षेत्ररक्षण करण्याचा निर्णय घेतला. हे तेच स्टेडिअम आहे जिथे भारताने

ऑस्ट्रेलियाविरुद्ध विक्रमी पाठलाग करून अंतिम फेरीत स्थान निश्चित केले. या सर्वांमध्ये, भारतीय महिला संघाने जबरदस्त उत्साह दाखवत दक्षिण आफ्रिकेला हरवले आणि ५२ वर्षांचा जेतेपदाचा दुष्काळ संपवला.

भारताचा हा विजय कपिल देव यांच्या नेतृत्वाखालील भारतीय पुरुष संघाच्या १९८३ च्या विश्वचषक विजयासारखा होता यात शंका नाही. आज चाहते महिला संघाच्या यशाने तितकेच आनंदी आहेत. भारतीय महिला संघाचा हा प्रवास सोपा नव्हता. एक काळ असा होता जेव्हा संघाला दावेदार मानले जात नव्हते. या काळात भारत दोनदा अंतिम फेरीत पोहोचला होता, परंतु ऑस्ट्रेलिया आणि इंग्लंडकडून पराभव पत्करावा लागला. हरमनप्रीत कौरच्या नेतृत्वाखालील संघाकडे घरच्या मैदानावर जेतेपदाचा दुष्काळ संपवण्याची उत्तम संधी होती आणि त्यांनी त्याचा फायदा घेतला.

भारतीय महिला संघाचा टी-२० विश्वचषकात प्रवास

- २००९ : उपांत्य फेरीत न्यूझीलंडकडून पराभव.
- २०१० : उपांत्य फेरीत ऑस्ट्रेलियाकडून पराभव.
- २०१२ : गट टप्प्यातच संपला.
- २०१४ : संघ गट टप्प्याच्या पुढे जाऊ शकला नाही.
- २०१६ : भारतीय संघ गट टप्प्यात यशस्वी झाला नाही.
- २०१८ : उपांत्य फेरीत पोहोचला पण इंग्लंडकडून पराभव पत्करावा लागला.
- २०२० : पहिल्यांदाच अंतिम फेरीत पोहोचला,

परंतु जेतेपदाच्या सामन्यात पराभव पत्करावा लागला, उपविजेता ठरला

- २०२३ : उपांत्य फेरीत ऑस्ट्रेलियाकडून पराभव पत्करावा लागला
- २०२४ : प्रवास गट टप्प्यातच संपला.

२०२५ चे विश्वविजेतेपद : मेहनत, दूरदृष्टी आणि आत्मविश्वासाचा पराक्रम

इतके वर्षांच्या अथक प्रयत्नांचा परिपाक म्हणजेच भारतीय महिला क्रिकेट संघाने २०२५ मध्ये विश्वकरंडक जिंकून हा विश्वास सार्थ ठरवला आणि भारतीय क्रिकेटच्या इतिहासात सुवर्णाक्षरांनी नोंदवण्यासारखे यश संपादन केले. भारतीय महिला संघाने २०२५ च्या विश्वकरंडकात अतुलनीय कामगिरी करत देशाला विश्वविजेतेपद मिळवून दिले हा बीसीसीआयच्या निर्णयाचा आणि महिला खेळाडूंच्या कष्टाचा हा यशस्वी संगम आहे.

भारतीय महिला संघाची विश्वविजयी मोहीम

दक्षिण आफ्रिकेचा पराभव करत भारताने महिलांची एकदिवसीय विश्वकरंडक स्पर्धा जिंकली. हा विजय केवळ आश्चर्य नव्हता, तर जागतिक दर्जाचा दबदबा निर्माण करणारा टप्पा ठरला. उपांत्य फेरीत बलाढ्य ऑस्ट्रेलियाला हरवणे आणि अंतिम सामन्यात दक्षिण आफ्रिकेला पराभूत करणे; भारतीय महिलांनी अविश्वसनीय खेळ करून दाखवला. भारतीय महिलांनी केवळ विजयच मिळवला नाही, तर जागतिक स्तरावर आपली क्षमता सिद्ध करून नवे धडे लिहिले आहेत. हा विजय फक्त ट्रॉफी जिंकणे नसून, प्रत्येक खेळाडूच्या समर्पण, कठोर परिश्रम आणि एकत्रित प्रयत्नांचे फळ आहे.

अनेक वर्षांच्या मेहनतीनंतर आणि निराशा सोडून

संघाने एकत्र येऊन हे यश मिळवले आहे हे खरोखरच कौतुकास्पद आहे.

या विजयामुळे महिला क्रिकेटला प्रसिद्धी, नाव आणि करिअरची नवी दिशा मिळाली तसेच महिला क्रिकेटला नवी ओळख मिळाली आहे.

हरमनप्रीत कौर : आक्रमक नेतृत्वाची ताकद

गेल्या चारपाच वर्षांत हरमनप्रीतच्या नेतृत्वाने भारतीय संघ अधिक आक्रमक, आत्मविश्वासी आणि लढवय्या बनला. तिने संघातील प्रत्येक खेळाडूला संधी देत 'रोटेशन पॉलिसी' राबवली. प्रतिका रावल जखमी झाल्यानंतर अंतिम क्षणी आलेली शेफाली वर्माची निवड हरमनप्रीतचे नेतृत्वगुण व विश्वास दर्शवते. शेफालीने अंतिम सामन्यात सर्वोत्तम खेळाडू ठरत हा विश्वास सार्थ केला.

सचिन तेंडुलकरनेही हरमनप्रीतच्या गोलंदाजीतील बदलांचे कौतुक केले. दीप्ती शर्मा आणि शेफालीला दिलेल्या मोक्याच्या षटकांनी सामन्याचा कल बदलला.

प्रशिक्षक अमोल मुजुमदार : शिस्त, स्वातंत्र्य आणि कौशल्याचा संगम

रणजी क्रिकेट मधील विक्रमवीर फलंदाज, मुंबई संघाचे यशस्वी कर्णधार, कल्पक प्रशिक्षक अमोल मुजुमदार यांच्या नेतृत्वाखाली संघाने नवा आत्मविश्वास मिळवला. त्यांनी खेळाडूंना खेळ मोकळेपणाने करण्याची परवानगी दिली आणि स्थान गमावण्याची भीती दूर केली. त्यांनी सलामीवीर म्हणून चार पर्यायी योजना तयार केल्या. प्रत्येक खेळाडूचे बारकाईने निरीक्षण केले आणि तांत्रिक सुधारणा केल्या. शेफाली वर्माच्या निवडीमागे त्यांची

भूमिका निर्णायक ठरली. शेवटी, त्यांनी खेळाडू म्हणून न मिळालेली संधी प्रशिक्षक म्हणून पूर्णत्वास नेत भारतीय महिला क्रिकेट संघाला पहिले विश्वविजेतेपद मिळवून देण्यात मोलाची भूमिका बजावली.

शेफाली वर्मा : पुनरागमनातून 'स्टार' बनण्यापर्यंत

घरी बसून स्पर्धा पाहणारी शेफाली वर्मा अचानक संघात आली आणि अंतिम सामन्यात सर्वात चमकदार खेळाडू ठरली. तिने ७८ चेंडूत ८७ धावा केल्या आणि २ मौल्यवान विकेट्स घेतल्या.

भारताच्या वर्ल्डकप संघाचा भाग नसतानाही अचानक मिळालेल्या संधीचे सोनं करत शेफाली वर्माने फायनलमध्ये भारतासाठी वादळी खेळी केली. भारताची सलामीवीर प्रतिका रावलला दुखापत झाल्याने तिच्या जागी शेफाली वर्माला संधी मिळाली आणि अंतिम सामन्यात तिने महत्त्वपूर्ण अर्धशतक झळकावले आहे.

प्रशासनाचा पाठिंबा

भारतीय महिला क्रिकेट संघाला विश्वकरंडक जिंकल्यानंतर महिलांच्या संघास आयसीसीकडून ४० कोटी आणि बीसीसीआयकडून ५१ कोटी रुपयांचे बक्षीस जाहीर झाले. एकूण ९१ कोटींच्या बक्षिसामुळे भारतीय महिला खेळाडू कोट्यधीश बनल्या. जाहिराती आणि प्रायोजकत्वामुळे त्यांची आर्थिक स्थिती पुरुष खेळाडूंसमान मजबूत होत आहे.

जय शहा : दूरदृष्टीचा प्रभाव

बीसीसीआयचे सचिव झाल्यानंतर जय शहा यांनी महिला क्रिकेटला बीसीसीआयच्या मुख्य प्रवाहात आणले. त्यांच्या पुढाकाराने पुरुष आणि महिला

क्रिकेटपटूंमध्ये सामना शुल्कातील समानता लागू झाली, ज्यामुळे महिला खेळाडूंना आर्थिक स्थैर्य आणि आत्मविश्वास मिळाला. त्यांनी महिला प्रीमियर लीग (WPL) सुरू करून महिला क्रिकेटला व्यावसायिक मान्यता, जागतिक ओळख आणि अधिक संधी उपलब्ध करून दिल्या. महिला आयपीएलमुळे भारतीय खेळाडूंना परदेशी खेळाडूंसोबत खेळण्याची संधी वाढली आणि संघ अधिक अनुभवसंपन्न बनला. देशांतर्गत स्पर्धांमध्येही सुधारणा करून महिला क्रिकेटचा पाया दृढ करण्यात त्यांनी महत्त्वपूर्ण भूमिका बजावली.

याशिवाय, महिला विश्वचषक विजेत्या प्रतीका रावल यांना पदक मिळावे यासाठी ICC च्या नियमांमध्ये बदल करण्यासही त्यांनी मदत केली. त्यांच्या नेतृत्वाखाली भारतीय महिला क्रिकेटने अभूतपूर्व भरारी घेतली आणि जागतिक स्तरावर भक्कम ओळख निर्माण केली आहे.

भविष्यकालीन दिशा

विश्वकरंडक जिंकल्यानंतर भारतीय महिला क्रिकेटची वाटचाल समानतेकडून सन्मानाकडे गेली आहे. आता भारतीय महिला संघासमोरचे मोठे आव्हान म्हणजे कसोटी क्रिकेटमध्ये जागतिक दबदबा निर्माण करणे. ऑस्ट्रेलिया, इंग्लंड, न्यूझीलंड आणि दक्षिण आफ्रिका यांसारख्या ताकदवान संघांना सामोरे जाण्याची क्षमता या संघाकडे आहे. हरमनप्रीतच्या नेतृत्वाखाली आणि अमोल मुजुमदार यांच्या प्रशिक्षणाखाली सज्ज असलेला हा संघ येत्या दशकात महिला क्रिकेटचे नवे सुवर्णयुग निर्माण करू शकतो.

भारतीय महिला क्रिकेटचे हे सुवर्णपान पुढील पिढ्यांसाठी प्रेरणादायी ठरणार आहे, यात शंका